

Likställd dialog med barnen

Publicerad 2003 i forskningsrapporten: "Efter barndommens död?" Palmfelt & Mouritsen (red.): Tidsskrift for Børne- & Ungdomskultur Nr. 46. (157-169).

I min doktorsavhandling *Barnen får ordet. Den traditionella yrkespraktiken i förändring (Lapsille puheenvuoro. Ammattikäytännön perinteet murroksessa, 2000)* diskuterar jag in olika lyssnarstrategier och dialogmönster som vuxna använder sig av i samtal med barn. Jag tar upp sagoteringsmetoden och visar vad vuxna har lärt sig av barnen och av deras egen berättarkultur.

Forskningen har tydligt visat att barn ännu ofta behandlas som objekt av vuxna i den dagliga verksamheten inom dagvården, i skolan och i andra barninstitutioner. I min undersökning klarlägger jag problemens knutpunkter i arbetstraditioner och dagliga arbetssätt att handskas med barn. Resultaten visade hur man kan ge barnen en mera aktiv ställning så att de tillsammans med vuxna kan delta i planeringen och förverkligandet av verksamheten.

Det vilda barnet

Från 1970- och 1980-talen har flera barncentrerade handlingssätt som montessori, freinet och reggio emilia utvecklats. Steg för steg har barnkulturen och barnens egen kultur kommit mera i förgrunden.

I Norden ser det ut som om barnen fått mera uppmärksamhet när man jämför med livet för 100 år, 50 år eller för bara 20 år sedan. Enligt forskningen är föräldrarna i flera länder dagligen under längre tid och mera aktivt med sina barn än tidigare. I Finland vistas mödrarna 10 % och fäderna 33 % mera med sina barn (0 - 7 års ålder) än för 10 -15 år sedan (Pääkkönen & Niemi, 2002). Barnen tas med på resor, de förs till olika hobbyn eller så umgås man mera till vardags. Barnen verkar livligare och "vildare" än tidigare. Barn får tala vid matbordet, de avbryter de vuxnas diskussioner och kommer med sina egna åsikter. I skolan arbetar barnen allt mera i grupper och med temaarbeten.

Samtidigt har det uppstått problem. Småbarn lyder inte som vuxna tycker att de borde göra. Ungdomsgrupper klottrar med texter och bilder på husväggar eller reagerar våldsamt mot pälsfarmare. Inom den nyaste forskningen har det kommit fram att barn som befinner sig i den sämsta samhällsliga situationen mår allt sämre - problemen hopar sig (Bardy, Salmi & Heino, 2001).

Som ett svar på dessa problem har en "bred motaktion" uppstått. På slutet av 1990-talet har man i Finland krävt mera "gränser och kärlek" det vill säga hårdare disciplin med den vuxnes starka agerande i centrum. De som inte anses vara tillräckligt strikta kallar man "hjälplösa föräldrar". Dessa barnens vuxna kompisar har gått in för en jämställdhet på barnens villkor, säger man. Och här hävdar man, att den vuxna måste besluta och säga var gränserna går. Samtidigt går man i samhället in för en allt starkare problembaserad syn på barnen med allt noggrannare metoder för diagnosticering. Detta i sin tur har lett till en rad nya benämningar på barn och deras problem, så som dysfasi, dyslexi och Aspergers syndrom. Då man koncentrerar sig på barnens "fel" och brister blir barnsynen dyster. Man ser barnet som en okunnig och en ofärdig människa. Denna barnsyn leder i sin tur till en problembaserad verksamhet. Det som barnet redan kan, hans eller hennes egna funderingar, initiativ och kunskap kommer inte fram. Man tappar bort det kunniga barnet. Och barnet blir på nytt osynligt i de vuxnas värld.

Vad bottnar problemen i? Uppstår de ur handlingsätt som är "för demokratiska"? Hur ser verkligheten ut ur forskningssynpunkt? Är det egentligen barnen som tagit över och nu för ordet?

En titt in i verkligheten

Vi får ta en tur in i vardagen. Vill man förstå den värld och den kultur som existerar mellan barn och vuxna måste man noggrant observera situationer där barn och vuxna möts. Det händer så mycket mellan människor och det är så lite man till vardags blir varse om. Forskaren kan dyka ner i denna de många mötenas mikrovärld med videons hjälp. Samtal på videoband kan spjälkas upp i repliker och dessa i sin tur i små sekvenser. Så kan man granska det förflutna om och om igen och söka sig fram till allt noggrannare tolkningar. Med hjälp av dessa små brottstycken av mänsklig kommunikation på videoband kan man bli uppmärksam på små detaljer, de minsta gesterna och minerna som används i denna mångfacetterade växelverkan.

Men analysen måste också föras på en nivå där intentionerna kan kartläggas. Det är inte bara det som syns och hörs som är avgörande för hur kommunikationen löper.

För att göra problemet synligt analyserade jag bilderna i den finländska pressen med största spridning. Jag jämförde bilder av barn, av vuxna, av djur och övriga. Forskningsmaterialet samlades in våren 1999. Alla bilder räknades. På 2 % av bilderna i tidningarna fanns det barn med. Till och med djuren var mera frekventa än barnen i denna bildvärld. Bland de 2 % av bilderna där det fanns barn med, berättade dock texten mycket sällan om barn eller om deras värld. Med barnbilderna ville man främst främja vuxna syften. Man ville väcka sympati för u-länderna eller t. ex. lyfta fram ishockeyspelaren Teemu Selännes egenskap av mjuk pappa. Barnbilder användes också för att ge referensramar åt olika problem inom yrkeslivet. Barnen själva fick inte ordet. Barnens tankar och synpunkter blev inte heller presenterade i en enda av de artiklar som hörde samman med barnbilden. Detta visar tydligt att barnen inte får ordet i våra mest lästa tidningar. Barnen är i allra högsta grad osynliga för allmänheten. (Karlsson, 2000)

Varför forska i dialoger?

Varför är samtalen mellan de vuxna och barnen viktiga? Varför borde de gemensamma samtalen bli föremål för forskning? Vi lever i en gemensam kultur. Barnen är beroende av de vuxna. I de olika institutionerna på daghem, skolor, bibliotek, barnklubbar och även i hemmen kommer barn och vuxna samman. Och det är de vuxna som innehar makten att styra, makten att ge möjligheter till nyskapande. Vuxna ramar in olika sätt att handla.

Samspelet mellan barn och vuxna kan fokuseras på olika sätt, till exempel:

1. VAD - Innehållet i samspelet, det som behandlas.
2. HUR - Mötet mellan de agerande: hur man bearbetar innehållet.
3. VARFÖR - Meningen eller motivet till samspelet, sambandet mellan vad och hur.

1. VAD - Innehållet: Vad säger den vuxna - vad säger barnet?

Man kan analysera vad den vuxna säger. Det handlar om innehållet som den vuxna tar fram, vilka ting han eller hon poängterar, den vuxnas synpunkt. Ofta koncentrerar man sig då på vad den vuxna berättar för barnen, på det man lär ut åt barnen. Man utgår ifrån att barnen sedan känner till det man har berättat för dem eller lärt dem. Man stöder sig på den behavioristiska synen, på en s.k. *input* → *output*-forskningstradition.

Man kan även analysera vad barnet säger, det samtalsämne barnet tar fram, vilka ting han eller hon poängterar, vad som är viktigt ur barnets synvinkel. Man kan tolka barnen dels från den vuxnas dels från barnets synvinkel. I analysen kan man ta fasta på hur många fel barnet gör i sitt tal, hur stort ordförråd barnet har eller hur väl han eller hon förstått det den vuxna ville lära ut. Målsättningen för den vuxnas agerande är i detta fall att på ett eller annat sätt mäta och värdera de faser barnet uppnått i sin utveckling.

Då man sätter sig in i barnens tankar och tar reda på vad barnet vill ha sagt, vad barnet tycker är viktigt eller intressant, vilka tankegångar barnet följer kräver det att man är beredd att se världen från en "icke pedagogiserad" synvinkel. Om man koncentrerar sig på att tolka det barnet säger kan man även se det från en systemteoretisk infallsvinkel.

2. HUR - Mötet mellan de agerande: hur man bearbetar innehållet. Mötet mellan talaren: olika strategier för att lyssna eller forska

Man tittar på hur den ena talar och hur den andra lyssnar. Man strävar till att synliggöra handlingsätten mellan de agerande. Man fokuserar på det osynliga som binder ihop kontakten mellan samtalsparterna.

Lyssnandet kan delas upp i tre olika lyssnarkulturer eller strategier

1) Att lyssna för eget behov-strategin

Jag lyssnar på det jag vill veta. Jag tar till mig den information jag behöver eller det som stöder mina tidigare uppfattningar. Här är barnet objekt för den vuxnas handlande.

2) Att påverka-strategin (Pedagogiserat lyssnande)

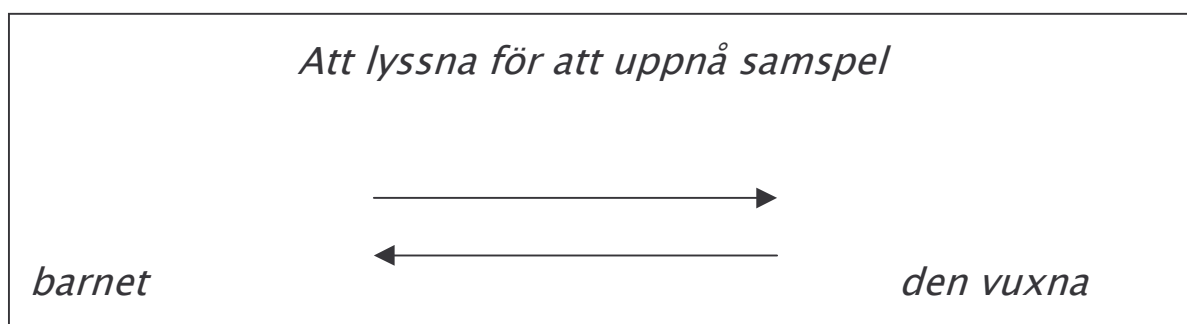
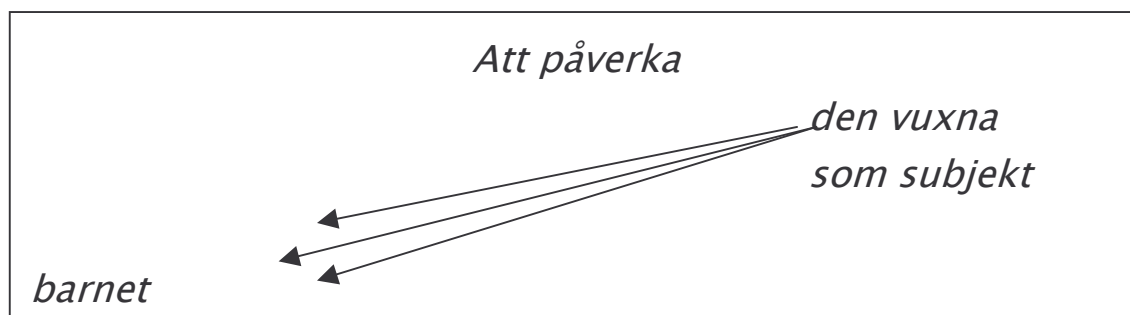
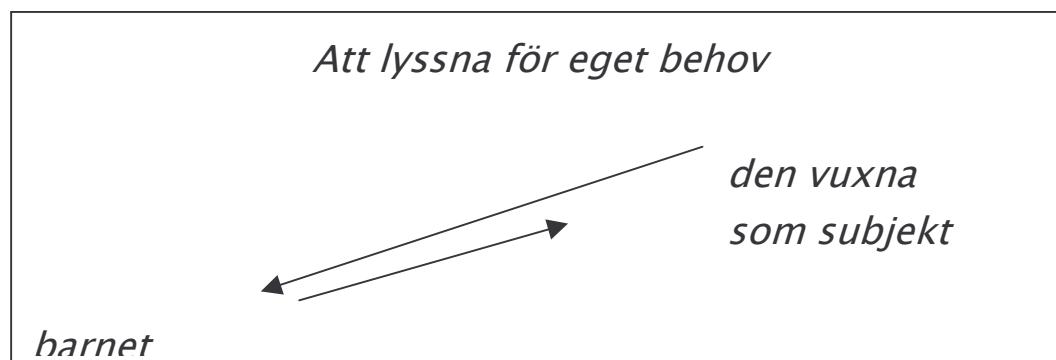
Jag vill förändra barnet eller få barnet att tänka på det jag tycker är väsentligt. Jag grundar mig på att jag vet hur man bör undervisa eller uppfostra barnet och vad barnet bör lära sig att veta. Denna strategi gör sig gällande inte bara inom sektorerna för undervisning och fostran utan även inom kulturförmedling, gällande barnlitteratur eller videospel. Även här är barnet objekt för den vuxnas syften.

3) Att lyssna för att uppnå samspel

Jag är speciellt intresserad av att få veta vad barnet tänker och varför hon eller han tänker på ett visst sätt. Jag vill diskutera på lika grund med barnet; lyssna och berätta, fundera tillsammans utan att bara den ena tar över. Både barnet och jag har erfarenheter, minnen och kunskap som ingen annan har. Denna handlingskultur leder till att både barnet och den vuxna står i ett subjektförhållande till varandra.

Samspelstrategin skiljer sig kvalitativt från de två första sätten att möta barnet. Denna handlingskultur grundar sig på ett alternativt synsätt som bygger på delaktighet och en dialogisk samtalskultur. De två förstnämnda utgör värderande och objektiverande samtalskulturer.

Lyssnarstrategier

3. VARFÖR - Meningen eller motivet till samspelet, sambandet mellan vad och hur.

Genom att relatera VAD och HUR -perspektiven till varandra blir innebörden i samspelet och den kollektiva processen synlig. Samspelet analyseras utgående från följande frågor:

Vad vill barnet berätta?

Vad menar barnen med det han eller hon säger eller gör?

Hur tolkar man barnet från barnets egen synvinkel?

Vad vill den vuxna berätta?

Vad menar den vuxna med det hon säger eller gör?

Hur tolkar man den vuxna från den vuxnas egen synvinkel?

Svårigheten med detta perspektiv är att man lätt övertolkar eller analyserar enbart utifrån tolkarens syn. Samtidigt är den kollektiva processen osynlig och lätt att missa. Ett sätt att undvika fallgroparna är att mycket detaljerat och upprepade gånger ta sig an forskningsmaterialet. Man kan söka efter flera alternativa tolkningssätt och därefter granska dessa från olika synvinklar.

vad + hur = varför, meningen: den osynliga kollektiva processen blir synlig

Inom finländsk forskning har man kommit fram till att den vuxne talar 70-90 % av den gemensamma tiden på daghem och i skolor. Barnen får dela på 10-30 % av tiden. I en barngrupp med 20 barn har det enskilda barnet då möjlighet att tala ½ -1½ % av den gemensamma tiden. Den vuxne har 43 - 180 gånger mera tid än ett barn till sitt förfogande. (Se till exempel Tizard & Hughes 1984, Keravuori 1988, Leiwo & al. 1987, Riihelä 1996, Lavinto 1998, Myllylä 1998).

Vilka forskarstrategier används?

Med hjälp av dessa ovannämnda strategiska mönster eller handlingsätt kan man även analysera och göra synligt sitt eget sätt att samtala. Man kan följa upp sitt tolkningssätt i olika situationer.

Det är krävande att i forskningsarbetet knyta samman *vad-* och *hur-*perspektiven för att det kräver en mer mångsidig och tidskrävande infallsvinkel. Därför finns det ännu lite forskning ur barnperspektiv där barnen tas med och är inkopplade med sina egna handlingsätt (jämför begreppet barn som medforskare). För att komma in i barnens värld krävs det flera nya forskningsmetoder.

Grunden till forskning med barnperspektiv ligger i ett annat synsätt på barnet och den vuxna med förankring till den dynamiska kunskapssynen.¹ Det krävs ett annat synsätt på hur förändringarna sker då barn växer upp, på hur barnet utvecklas och lär sig (se Wenger, 1998).

Sagotering - en lyssnar- och berättarmetod baserad på bred forskning

Sagoteringsmetoden sammanbinder de ovannämnda *vad-*, *hur-* och *varför-*perspektiven och den är användbar såväl i samspelet mellan barn och vuxna som då man samlar in material för forskning. Sagoteringsmetoden sätter samman vad och hur-perspektiven till en meningsfull och kollektiv process.

Den finländska sagoteringsmetoden (storycrafting, sadutus) skapades av Monika Riihelä på 1980-talet. I det finländska och nordiska Sagofärdsprojektet 1995-1999 utarbetades och prövades metoden på tiotals orter med hundratals barn och vuxna i olika sammanhang (Karlsson 1999, 2000). Med hjälp av sagoteringsmetoden skapades en icke traditionell handlingsomgivning för hela arbetsgemenskapen. Då vuxna använde sig av denna metod såg de någonting nytt om vad de själva kan lära sig av barnen och varandra. De nya verksamhetsformerna grundar sig också på teorier och forskningsresultat där barnens egen aktivitet står i förgrunden.

Metoden är främst en delaktig och kollektiv lyssnar-berättar-metod. Då barnen och yrkeskunniga vuxna möts ligger problemet ofta i att de vuxna inte tar i beaktande barnens tankar och åsikter. De vuxna i förskolan eller i skolan har inte haft arbetsredskap för att lyssna på barnen och att tillsammans med dem planera den dagliga verksamheten.

Det är enkelt att starta en sagoteringsbaserad verksamhet. Den vuxna ber barnet:

"Berätta en saga, hurdan du vill.
Jag skriver upp den med de ord du berättar.
Och när den är färdig läser jag den för dig
så att du kan ändra på någonting ifall du vill."
(Riihelä, 1991)

Sagoteringsmetoden utgår ifrån att den vuxne inte startar med att ställa en fråga, utan kommer med en uppmaning. En fråga innehåller alltid vissa alternativa svar. Man är inte helt fri att svara som man vill. När man uppmanar. "Berätta en saga", ger man en större frihet åt barnet att välja mellan olika alternativ till innehåll och form av den kommande berättelsen. Sagoteringsmetoden ger den vuxna en delaktig lyssnarroll. Barnet och han eller hennes tankar blir viktiga för att lyssnaren tycker det är intressant att höra vad *barnet* vill berätta. Det finns mycket fördomar mot barnens berättarförmåga. Man anser

¹ Den dynamiska kunskapssynen grundar sig på att det inte finns "en sanning" utan olika perspektiv från vilka man kan betrakta fenomen. Kunskapen ser olika ut ur olika perspektiv och situationer. Synen på kunskapen beror på motiveringarna.

allmänt att man först bör lära barnen berätta och att uppföra sig i sociala situationer. Forskningen har dock visat mycket tydligt att problemen inte ligger där. Barnen kan och de berättar gärna i en delaktig dialog i fall de vuxna gör det möjligt för dem. Alla barn har inom sig berättelser även de allra minsta (Stern 1992). Man behöver inte lära barnet berätta: alla har något väsentligt delge andra.

Sagan föds första gången i barnets sinne. Andra gången blir sagan till då berättaren ger den ord. Tredje gången föds sagan då den vuxne skriver ned den och den får den gemensamma synliga formen i skrift. Sagan blir en gemensam upplevelse. När man läser upp sagan föds den för fjärden gången. Den blir gemensam kunskap och något man kan glädja sig över tillsammans. (Riihelä, 2003) Genom att det sagda får en synlig, skriftlig form får barnet bekräftelse på berättelsens värde. Och det är viktigt att dokumentera den för att kunna återkomma till berättelsen senare. Efter att man skrivit ned sagan kan man hänga upp den och senare göra en sagobok eller kanske en utställning. Med dessa dokument kan man delge även allmänheten barnens tankar. Därigenom får barnens berättelser en ny funktion. De läses av andra kanske helt okända personer och då föds de än en gång. Det kompetenta barnet träder fram i rampljuset. Barnet får känna sig betydelsefullt inför andra människor och hans eller hennes självkänsla växer.

Vilka resultat uppnådde man med hjälp av sagoteringsmetoden?

I min undersökning *Barnen får ordet* framkom flera betydande resultat. Den på en dynamisk kunskapssyn grundade sagoteringsmetoden visade sig vara enkel att tillämpa och en källa till förändringar på flera plan. Barnens genuina berättarkultur trädde fram. På ett och ett halvt år samlades in 5000 berättelser av barn, som senare överfördes till *Finska litteratursällskapets folkminnes arkiv*. Ingen av berättelserna var den andra lik. Barnen fick konkret erfara, att man lyssnade på dem, tog dem på allvar och gav värde åt deras egna kulturella produkter. Under Sagofärden lades det vikt vid att reservera tid för reflektion såväl när vuxna träffades men även när barn i grupper sysselsatte sig med att skapa nya historier samt att lyssna på varandra. Alla var anmärkningsvärt inspirerade. Såväl vuxna som barn ställde berättandet i förgrunden.

Då projektet hade pågått ett och ett halvt år sammanställde de vuxna sina iakttagelser och erfarenheter. De konstaterade att sagoteringsmetoden gav dem tid, jobbet kändes mera meningsfullt, man fick mera glädje och frihet i arbetsätten. Men framför allt påverkades förhållandena i arbetsgruppen av sagoteringsmetoden. Genom att lyssna på barnen lyckades de vuxna uppnå ett mera subjektivt och personligt sätt att ta sig an sina arbetsuppgifter. Att berätta egna sagor breddade såväl barns som vuxnas möjligheter till personligt engagemang i det dagliga umgänget, i planeringen av verksamheten och i samarbetet med föräldrarna (som även de blev inspirerade av att sagotera) samt i vidareutbildningen. (Karlsson 1999).

Vuxna uppgav att de hade lärt sig att ändra förhållningssätt i sitt arbete från att höra vad barnen säger till att lyssna till deras tankar och erfarenheter; från att tänka på barnen i generella termer till att betrakta varje enskilt barn och varje grupp som någonting unikt; från att ställa en massa frågor till att lyssna på vad barnen själva ville berätta; från att alltid ha bråttom till en känsla av att ha all den tid man behöver i sitt arbete med barnen; från att planera verksamheten för barnen till att planera dagen tillsammans med barnen; från pinsamt påtvingade förhållanden till föräldrarna till ett ömsesidigt intresse kring barnets egna historier; från att se barnen som blivande vuxna till att upptäcka deras rika och mångsidiga förmågor att skapa en egen kultur. (Karlsson 2000).

Forskningsresultaten visade, att då de vuxna lyssnade intensivt på barnen upplevde de sitt arbete mera meningsfullt, enklare och intressantare än tidigare. De vuxna ansåg att brådskan i arbetet hade minskat. Det intensiva lyssnandet ledde till verkliga förändringar i praktiken. Barnen fick en mera aktiv ställning än förr. Vuxnas sätt att tala om barnen förändrades under forskningsperioden. Tidigare ansåg de vuxna att då de styrde verksamheten förändrades och utvecklades barnen. Senare poängterade de barnens egen aktivitet och barngruppens insats i handlingsprocessen. De vuxna blev överraskade över barnens kunnighet och den rika kultur barnen själva skapade. Å andra sidan upptäckte de vuxna att den nya sagoteringsmetoden och de regelbundna mötena för gemensam reflektion stödde ett aktivt och

personligt utvecklande av arbetet. De vuxna hade fått en ny konkret arbetsmetod för planering av verksamheten och för utförande av de dagliga arbetsuppgifterna. (Karlsson 2003)

I boken om Barnens nordiska sagobroar berättar Monika Riihelä (2003) om den verksamhet som tog vid efter det att sagofärdsprojektet avslutats: I Finland i *Barnen berättar* -forskargruppen har man gått vidare med undersökningar och reflexioner kring frågor om att öka barnens delaktighet. *Barnen berättar* -forskargruppen är sammankallad av Stakes, Forsknings- och utvecklingscentralen för social- och hälsovården. I gruppen medverkar forskare från flera universitet. Gruppens forskningsprojekt har utgått ifrån sagoteringsmetoden som en grund för all planering. En del av forskningen sysslar med små barns idéer och experiment kring naturfenomen och matematik (redovisade i Rutanen, 2000: *Kivi ois muurahaiselle vuori, Små barns uppfattningar om matematik och naturfenomen* samt Riihelä, 2000: *Leikkivät tutkijat, Lekande forskare, Playing Researchers*). Sagoteringsmetoden har visat sig vara mycket flexibel och användbar bland annat för att förstå hur små barn tänker när de jämför föremål och företeelser med varandra, hur de arbetar i grupp med att ta reda på lagbundenheter rörande till exempel vatten och eld eller hur de bygger upp sina gemensamma spontana lekar.

Sagoteringsmetoden är även mycket givande för utsatta barn, för att ge dem deras tillknycklade självkänsla tillbaka” (Kemppainen/Riihelä 2000, Kemppainen 1998). Det har uppstått flera varianter av sagoteringsmetoden: matematiksagoteringsmetod, barnens experimentsagoteringsmetod, leksagoteringsmetod och terapiesagoteringsmetod. Men man kan också använda sig dels av individuell- eller gruppsagoteringsmetod, barn- eller vuxensagoteringsmetod, planerings- eller deltagarsagoteringsmetod. Gemensamt för dessa olika former är att de dels är öppna, vilket den vuxna, eller den sagoterande gör är helt synligt för barnen, och dels dokumenterar man för att göra verksamheten synlig och för att kunna återkomma till tidigare funderingar för nya reflexioner och för vidareutveckling av speciella teman. (Riihelä 2003).

Barnforskning i förändring

Problemet med vuxna som möter barn i olika institutioner är *hur* de vuxna möter barnen, *hur* de lyssnar på barnen och tolkar det vad barnen vill berätta. Här är det fråga om hur vi lär oss att använda barnens kunskap i planeringen, hur vi tillsammans med barnen planerar och förklarar dem.

Forskningen och arbetskulturen med barnperspektiv har bara börjat. Mycket är än ännu fördolt. Barnen talar på ett annat sätt än vuxna. Därför blir barn sällan förstadda på det sätt de själva skulle vilja. Om man vill föra en dialog med barnen måste man noggrant bena ut dialogen och sträva till ett kvalitativt annorlunda samspel. En delaktig dialog är en alldeles speciell diskussion. Den har en kollektiv karaktär som måste synliggöras. Vi saknar ännu metoder och begrepp för förståelsen av det ömsesidiga samspelet, en dialog man inte tvingas till utan lockas till.

Litteratur

Bardy, M. & Salmi, M. & Heino, T. (2001): Mikä lapsiamme uhkaa? Suuntaviivoja 2000-luvun lapsipoliittiseen keskusteluun. Stakes. Raportteja 263/ 2001. Gummerus: Saarijärvi.

Karlsson, L. (1996): Barnperspektiv och barnkultur i Sagofärden: Kvalitet med barn. Helsinki: Stakes. Aiheita / Stakes. No. 32.

Karlsson, L. (1999a): Sagofärden ändrade synen på barnen. I: Palménfelt, Ulf (red.): Barnkulturforskning i Norden del I. Barndomens kulturalisering.

Karlsson, L. (1999): Saduttamalla lasten kulttuuriin. Verkostotyön tuloksia Kuperkeikkakyydissä Stakes raportteja 241. Saarijärvi: Gummerus.

Karlsson, L. (2000): Barnen får ordet. Den traditionella yrkespraktiken i förändring. Lapsille puheenvuoro. Ammattikäytännön perinteet murroksessa. Helsinki: Edita.

- Karlsson, L (2003, i tryck): Barnens sagobroar i Norden. Pohjolan lasten satusiltoja. Nordisk Kulturfond. Stakes. (Riihelä, M. red.) (Rapporten om den Nordiska Sagofärden på fem nordiska språk).
- Keravuori, K. (1988). Ymmärrätkö tarkoitukses. Tutkimus diskurssirooleista ja -funktioista. Tampereen yliopisto. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Toimituksia 477. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Väitöskirja.
- Lavinto, R. (1998). Kielellinen vuorovaikutus aikuisten ja lapsen välillä 3 - 5-vuotiaiden lasten päiväkotiryhmässä. Helsingin yliopisto. Kasvatustieteen laitos. Pro gradu -tutkielma.
- Leiwo, M., Kuusinen, J., Nykänen, P. & Pöyhönen, M-R. (1987). Kielellinen vuorovaikutus opetuksessa ja oppimisessa II. Peruskoulun luokkakeskustelun määrällisiä ja laadullisia piirteitä. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. Kasvatustieteiden tutkimuslaitoksen julkaisusarja A:3.
- Myllylä, H. (1998). Lapsiryhmä sadun kertojana - toiminnan organisoitumisen tarkastelua. Oulun yliopisto. Käyttäytymistieteiden laitos. Pro gradu -tutkielma.
- Pääkkönen, Hannu & Niemi, Iris (2002). Suomalainen arki. Ajankäyttö vuosituhannen vaihteessa. Tilastokeskus: Helsinki.
- Riihelä, M. (1991): Tidskorten - Vägen till barnens tankar (Aikakortit - Tie lasten ajatteluun). Valtion Painatuskeskus.
- Riihelä, M. (1996). Mitä teemme lasten kysymyksille? Lasten ja ammattilaisten kohtaamisten merkitysulottuvuuksia lapsi-instituutioissa. Helsingin yliopisto. Sosiologian laitos. Stakes. Tutkimuksia 66. Jyväskylä: Gummerus. Väitöskirja.
- Riihelä, M. (2000): *Leikkivät tutkijat, Lekande forskare, Playing Researchers* – video och bok. Helsinki: Edita.
- Riihelä, M. (red.) (2003, i tryck): Barnens sagobroar i Norden. Pohjolan lasten satusiltoja. Nordisk Kulturfond. Stakes. (Rapporten om den Nordiska Sagofärden på fem nordiska språk).
- Rutanen, N. (M. Riihelä red.) (2000): *Kivi ois muurahaiselle vuori, Små barns uppfattningar om matematik och naturfenomen*. Edita: Helsinki.
- Stern, D. (1992): *Maailma lapsen silmin - mitä lapsi näkee, kokee ja tuntee*. Juva: WSOY.
- Tizard, B. & Hughes, M. (1984). *Young children learning*. Massachusetts: Harvard University Press.
- Wenger, E. (1998). *Communities of Practice: Learning, Meaning, and Identity*. Cambridge, MA: Cambridge University Press.

Barnens egna berättelser är publicerade i följande böcker:

Kemppainen, Kaija och Monika Riihelä (red.) *Voitko olla? E du me mej? Vil du varæ med meg? Er du med meg? Viltu vera me'mm?* (2000) Helsinki: Edita. (På 5 nordiska språk)

Kemppainen, Kaija (red.) *Kissa lähti kävelyllä ja hiiripiiri* (1998) Kotkan kaupunki: Painokotka.

Lasten Satulehti – Barnens Sagoblad (1996 - 1998) (Stakes) (4 utgåvor)

Video:

- Qissah Wa Tawassul - Satusilta - Kotka - Beirut (2002) (Monika Riihelä (red.) Filminova, Stakes) (på finska)
- Pättäni - Barnen berättar för specialläraren (2002) (Kaija Kemppainen, (red.) Filminova, Stakes) (på finska)

- Tell a story – Kerro satu, videoserie (1997). M. Riihelä (red.) Filminova, Stakes (på engelska och finska)